

Тамара Лазић

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Београд, Србија

takish11@hotmail.com

DOI: 10.18485/rit.2022.20.38.6

УДК: 316.66-055.2:28(581)"2021"

Оригинални научни рад

Датум пријема: 23.6.2022.

СОЦИОЛОШКИ ПРИКАЗ ПОЛОЖАЈА ЖЕНА У МУСЛИМАНСКИМ ДРУШТВИМА НА ПРИМЕРУ АВГАНИСТАНА

Резиме

У овом раду приказан је вишеструко нејовољан положај жена у муслиманским друштвима, конкретно у Авганистану, којег деценијама исцрљују рајдови, сиромаштво, избељивање и страна ујилишања. Представљена је ећничка дивергенцијосћ и друштвена стурктура земље, о којој се и даље мало зна, до периода грује владавине шалибана (2021).

Кључне речи: ислам, Авганистан, депривираниосћ муслиманки, муџахедини, шалибани, бааг, феминизам

Увод

Тема овог рада је приказ депривираниог положаја жена у муслиманским друштвима, на примеру Авганистана. Будући да је муслиманска феминистичка мисао у домаћој социологији запостављена, рад се базира на разматрању односа између исламске религије и рода. Полази се од хипотезе да мушкарци имају повлашћен положај у односу на жене у исламском свету, а поготову у Авганистану. Друга хипотеза односи се на то да су стране интервенције у овој земљи само поспешиле дестабилизацију и рат, а последично и угњетавање жена. Према нашој трећој хипотези, традиционална пракса баад посебно угрожава муслиманке у Авганистану. Циљ овог рада је осветљавање депривираниосћи муслиманки у Авганистану, али и положај ове државе у свету.

У првом делу рада, након разматрања положаја жена у исламу, приказан је њихов социоекономски положај у Авганистану, због врло специфичних одлика. Последњих деценија, услед непрестаног ратног стања у овој земљи, економски развој је постао практично немогућ, што са собом носи озбиљне последице на свим пољима друштвеног живота. Глобални финансијски магазин Авганистан ставља на 16. место листе најсиромашнијих земаља света, према БДП-у, заснованом на паритету куповне моћи по станов-

нику.¹ Према истраживању из 2018. године, Авганистан представља другу „најопаснију државу за жене“, одмах после Индије. У овом истраживању су истакнуте државе, у којима се жене суочавају са незамисливим изазовима у погледу приступа здравственој заштити и економским ресурсима, као и због трговине људима, сексуалног и несексуалног злостављања.² Потом су разматрани историја и геополитичке карактеристике ове земље, како би се добила шира слика и представа о томе зашто је Авганистан, земља од 36 милиона становника, и даље најгоре место на свету за живот жене. Биће речи и о ратовима који су погодили ту државу и како је то утицало на положај жена. Будући да у Авганистану преко 99% становништва чине муслимани, претежно сунити, те да је ислам установљен као државна религија, ниједан закон не може бити у супротности са веровањима и одредбама ислама. Религија је у рукама мушкараца, а ислам злоупотребљен како би се ограничила и ускратила права жена. Устав Авганистана формално предвиђа једнака права за све, па ће бити речи и о правној регулативи и њеном (не) спровођењу, дискриминацији жена. Повреде права жена у Авганистану огледају се у принудним браковима, давању жена зарад решавања спорова - баад, као и убиства из части. Током 2012. године примећен је пораст екстремног насиља над женама у Авганистану, што укључује брутална убиства обезглављивањем.

Разматрају се обичаји, права и здравствена заштита жена у овој држави, с посебним освртом на период владавине талибанских снага. Потом је дефинисан баад, традиционална пракса давања неударних девојка/девојчица из једне породице другој - оштећеној породици, како би се решио међусобни спор, који је, по правилу, проузроковао мушкарац. Ова пракса заправо показује колико је женски живот у Авганистану мање вредан од мушког. Муслиманке су осуђене на принудне бракове, убиства из части, размену у циљу решавања породичних сукоба. Што се тиче брака и развода, та питања нису у домену права жена Авганистана и око 70% бракова су принудно закључени. Жене жртве сексуалног насиља изложене су друштвеним одмаздама, сматрају се неподобним за брак и често бивају притваране. Иако постоји законска регулатива, насилници над женама се не кажњавају скоро никада, зато што правосудни систем није заинтересован, а тужиоци су подмићени или изложени притисцима средине, што за последицу има самоубиства и

1 Извор: <https://www.gfmag.com/global-data/economic-data/the-poorest-countries-in-the-world> (последњи пут приступљено 5.10.2020.)

2 Извор: <https://www.glasamerike.net/a/kojih-deset-zemalja-su-najopasnije-za-%C5%BEene/4454851.html> (последњи пут приступљено 5.10.2020.)

саможртовање жена. Оптужени за силовање негирају кривицу, што муслиманке доводи у позицију прељубница, па и њиховог хапшења. Из тог разлога насиље и сексуално злостављање се не пријављује. Авганистан има систем у коме судови нису у функцији и све се темељи на племенском тумачењу обичаја и шеријатског права које је настројено против муслиманки. Занимљиво је да у овој земљи постоји око десет прихватилишта за жене жртве насиља, чији су капацитети недовољни, али је куриозитет да она уопште постоје. Авганистанска влада не обезбеђује заштиту активисткињама или женама које се баве јавним послом, тако да многе од њих бивају убијене на радном месту.³ На крају рада више пажње је посвећено неустрашивим лидеркама трансформације ове сиромашне земље, феминисткињама које се боре за равноправност жена кроз образовање.

Социолошки приказ положаја жене у исламу

Када је реч о самим основама подређеног положаја жена у исламу, обично се полази од исламске свете књиге, Курана. Међутим, Зилка Спахић-Шиљак наводи да Куран не садржи потпору за родну дискриминацију жена (Спахић-Шиљак, 2019: 298). У хадисима и тефсирима⁴ истакнутих теолошких ауторитета говори се о инфериорној природи жене у односу на мушкарца, али тога нема у самом Курану. Постоји велики број савремених коментатора ове свете књиге, који тврде да се нигде не наређује жени да буде покорна и послушна мужу. Мухамед Абдух, египатски теолог и реформатор из 18. века, говори да је жена створена и припремљена за све ствари као и мушкарац и да не постоји разлог да она буде искључена, деградирана или потчињена. У концепту женске одговорности за морално посрнуће мушкарца налази се корен родне сегрегације, коју спроводи патријархална елита. Ово је срж контроле и кажњавања жена, њихове сексуалности (Спахић-Шиљак, 2019: 303, 304).

Многе доминантне идеје о улози жене немају утемељење у Курану, истиче и Амина Вадуд. Као главна начела свете књиге наводе се мир, хармонија и једнак однос према жени и мушкарцу. Једина разлика међу људима заснива се на концепту таква, односно на побожности, сталној свести о Божи-

3 Извор: Извештај о земљи порекла тражилаца азила, Авганистан 2012. године

4 Хадиси представљају поуке које је Мухамед говорио, или на неки други начин сугерисао, о најразличитијим аспектима људског живота. Они су други важан ауторитет поред Курана, из њих су проистекли тефсири, коментари, који објашњавају куранска казивања (Спахић-Шиљак, 2019: 299).

јем присуству. Таква није детерминисана полом/родом. Када је реч о функцијама мушкараца и жене, говори се о томе да је женина примарна функција рађање, али не и једина (Вадуд, 2019: 309). Разматрајући права жене у исламу, социолошкиња Фатима Мерниси указује на везу између секса и шеријата. Ова веза обликује правну, идеолошку историју муслиманске породичне структуре и систем односа између полова. Мерниси сматра да мушкарци користе ислам са циљем успостављања контроле над опасном женском сексуалношћу, како би на културном, друштвеном и религијском плану наметнули патријархалне структуре, док су, саме муслиманке одговорне за пропагирање и трансмисију тих структура (Magranci, 2008: 119). Мерниси исламској традицији приписује аморалност и неправедан третман жена.

Када се говори о правно легитимној полигинији која муслиманке детерминише као посебно вулнерабилне, важно је поменути историјске околности које су довеле до одобрења оваквог типа брака. Сура Ен-Ниса, где се вишеженство први пут спомиње као оправдано, објављена је после велике битке на Ухуду, у којој је погинуло много муслиманских бораца и остао велики број сирочади. То је довело до несразмерно великог броја удовица, па је било допуштено оженити до четири жене, под условом да мушкарци признају њихову децу као своју. У напомени уз трећи курански ајет истиче се да је ово допуштење полигиније уследило само под датим околностима. Према томе, вишеженство у исламу није стандард, него је у датом тренутку било неопходна, потребна мера. Ово су најбитнији историјски и морални аргументи који образлажу условну оправданост полигиније код муслимана (Пишев, 2010: 57).

Када је, пак, реч о праву на развод брака, ислам је прва монотеистичка религија која има либералан став по том питању јер дозвољава жени развод брака. Холистичко тумачење Курана ће моћи да исправи друштвене неправде у исламу. У складу с тим, Асма Барлас наводи да је неопходно извршити реформу фикха како би се постигла родна равноправност. Сматра да је муслимански отпор реформисању фикха повезан са заштитом личних интереса мушкараца, а не са поштовањем светог (Барлас, 2019: 325). Како би заштитили своје интересе и онемогућили женама лидерске позиције у јавној сфери, мушкарци промовишу неспособност и инфериорност жена, коју изводе из дословног читања светих списа. Чини се, ипак, да је дошло време да жене преузму водеће позиције, јер су се мушкарци на том пољу већ безуспешно опробали и изазвали велики број ратова и непотребних жртава. А жене, као бића осетљиве, сензибилне природе (како их Куран описује) тре-

бало би да буду довољно разумне и паметне да избегну споменуте недаће и одведу човечанство у бољу будућност.

Према мишљењу Сабе Махмуд и Едварда Саида, кључно питање за развој западне критике ислама јесте женско питање. Наводна другоразредност Оријента највише се огледа у патријархалним обичајима и праксама које су последица религије. Вулнерабилност муслиманки је једно од оправдања за њихово спасавање, односно спровођење империјалне политике у незападним земљама (Јовановић, 2017: 165). Велики број активисткиња, ауторки, феминисткиња залаже се за забрану ношења хиџаба, никаба, бурке, или било ког другог облика вела, којим су покривене муслиманке. Вео је, према овим интерпретацијама, симбол женске угњетености и због тога га треба забранити (Јовановић, 2017: 168). Иако велики део западног света и феминисткиња, муслиманки на покривање жена гледа као на угрожавање људских права и слобода, постоје и другачија виђења ове праксе. Друштвени контекст утиче на различита становишта и значења која се приписују ношењу хиџаба. Кетрин Булок износи позитиван став о овој пракси, јер по њеном мишљењу, вео може да буде снажно средство женског ослобађања и отпора мушким погледима, али и капиталистичкој комерцијализацији и злоупотреби женског тела. Женско покривено облачење, може се тумачити и као ослобођење од угњетавања западне конзумеристичке културе, која женско тело дехуманизује. Као главни разлог злоупотребе женског тела у оглашавању, порнографији, филмовима, итд. наводи се удовољавање мушким погледима и жељама (Булок, 2019: 329). Као што Фуко истиче: Моћ се не поседује, она се врши и она је свуда, тако односе моћи можемо видети у контексту обавезног, законом прописаног покривања женског тела или законом забрањеног ношења вела (Флиvbјерг, 2012: 163). Најпоштеније би било да се избор у вези са тим питањем препустити самим муслиманкама, без уплитања мушкараца, али и Запада, западних феминисткиња. Фукоов став да моћ прожима сваку комуникацију, сваку пору људског друштва, као и да нема смисла говорити да постоје сфере у којима моћ, доминација није присутна, односи се на релације како исламског, тако и западног света (Флиvbјерг, 2012: 131).

Борба против доминације муслимана над муслиманкама најбоље је изражена кроз исламски феминизам. Исламски феминизам се са становишта муслиманске вере бори за побољшање положаја жена у муслиманским друштвима. Подразумева реинтерпретацију светих списа од стране жена, ради постизања егалитаризације родних односа, улога и законских регулатива које се темеље на шеријату и светим списима. Најзначајније ауторке су: Ами-

на Вадуд, Кадисија Мирза, Азиза ал Хибри, Фатима Мерниси, Асма Барлас, Рифат Хасан, Зиба Мир Хосеини (Ресановић, 2017: 348).

На жалост, најтамнија страна ислама покрива Исламску државу Авганистан, у којој су домети исламског феминизма недостижни. Једна од важних препрека исламском феминизму у овој држави јесте необразованост становништва, тако да мушкарци покорвају своје жене не зато што знају да читају и тумаче Куран, већ зато што су чули од својих родитеља и племенских старешина да је та стратегија једина исправна. Жене у овој земљи ни у 21. веку немају опцију да се образују, да науче да читају/пишу, а тек не да тумаче Куран или буду теолози. Привилегије образовања сачуване су за мали број жена из богатих породица, које су у константној животној опасности. Честе су слике Авганистанки у медијима које су осакаћене, по лицу и телу, изгореле, каменоване и убијене на свирепе начине од стране својих родитеља или партнера. Пред Авганистаном је дугачак пут опоравка и напретка.

Авганистан - контекстуални оквир

Извор: Heath, J. u Zahedi, A. 2011. *Land of the Unconquerable: The Lives of Contemporary Afghan Women*. Лондон: University of California Press.

Име Авганистан значи Земља Авгана (Паштуна). Претежно је то пољопривредна, планинска земља у југозападној Азији, која нема излаз на море. Граничи се са Туркменистаном, Узбекистаном, Тадикистаном, Кином, Па-

кистаном, Индијом и Ираном. Како би се стекла представа о пространости ове земље, можемо рећи да је површина Авганистана (650.000 км²), око два и по пута већа од територије бивше Југославије. Једна је од најнеразвијенијих земаља у Азији (Јовановић, 1976: 6). Хиндукуш (7750м) је навећи планински ланац. Клима је неповољна, суптропско-континентална, у планинским регијама зиме су дуге и сурове, а лета свежа и кратка. Развијена је земљорадња, у планинским деловима и степама сточарство, познате су каракулске овце из Авганистана. Руде су слабо искоришћене. Код града Херата откривена је нафта и природни гас. Саобраћај се углавном одвија караванима и аутомобилима. Преко Авганистана је водио стари Свилени пут. Нови путеви којима је повезан са Ираном, Пакистаном и Русијом, изграђени су у периоду од 1956-1972. године (Бихаљи-Мерин *et al.*, 1978: 6). У планинским крајевима, који су зими завејани снегом и непроходни, једини путеви су козје стазе, а превозна средства камиле, коњи, магарци и каравани.

Највећа река у Авганистану је Хелманд. У овој земљи се узгаја: пшеница, кукуруз, пиринач, памук, шећерна трска, воће и поврће. Долина реке Хари Руда код Херата, називана је житницом Азије. Око 90% становништва се бави пољопривредом, првенствено сточарством, које је углавном номадско. Обрађује се само 12% укупног земљишта. Једну петину од укупног броја становника чине номади. Откривене су веће количине угља и земног гаса. Авганистан има и гвожђа, олова, бакра, хрома, злата, сребра, сумпора, азбеста, цинка и полудрагог камена - лапис лазулија (јарко плаве боје). Највећи рудници овог веома траженог полудрагог камена, налазе се у долинама Хиндукуша, а најбогатији је на висини од преко 2.000 метара. Највише се извозе пољопривредни производи као што су сушено воће, ораси, вуна, каракул крзна, авганистански теписи са црвеном основом. У свету је позната и раса паса, авганистански хрт. Аеродома има укупно 46 (од којих су два међународна), уз два хелидрома. Последњих година услед рата и велике суше, уместо пшенице узгајан је мак, па је Авганистан покривао 50% светске производње опијума, односно око 80% светског увоза стизао је са ових простора. По другим проценама, са својих 4.600 тона Авганистан покрива чак три четвртине светске производње опијума.⁵ Главни и највећи град Кабул, омеђен је истоименом реком. Са преко четири милиона житеља, представља политички, финансијски и културни центар земље. Већи градови су Херат, Кандахар, Мазар-и-Шариф, Кундуз, Пула Кумра, Џалалабад, Газни. Тек 80-их година прошлог века долази до саобраћајног повезивања ових

5 Извор: <https://pescanik.net/afghanistan/> (Приступљено 21.6.2022.)

градова, односно до уједињавања националне привреде, коју су чинили издвојени трговачки центри у затвореним пољопривредним подручјима (Јовановић, 1976: 6).

У Авганистану живи пуно различитих етничких група, које говоре много различитих језика. Дакле, ово је мултинационална држава у којој живи око 20 националности: Авгани-Паштуни, који су најбројнији, Персијанци, Балудистанци, Турци, Монголи, Таџици, Хазари, Узбеци, Туркмени и други. Бројни су етнички варијетети и у контексту ислама, који је главна религија. Процењује се да је број становника порастао са 15,5 милиона људи из 1979. године, на око 39 милиона у 2021. години. Већина авганистанског становништва су сунитски муслимани. Мањински шиити (Хазари) често су мета талибана, али и осталих сунитских муслимана (*Nacional Geographic Srbija*, број 179, сепембар 2021.). Паштунски краљеви су владали овом земљом скоро 250 година и извесна је нетрпељивост, супарништво између различитих етничких група, посебно између Таџика и Паштуна, који се у новијој историји надмећу за власт (Хосеини, 2017: 304).

Херат је међу првима ушао у културну баштину света (још 1974), лежи на граници према Ирану и колевка је авганистанске цивилизације. Овај град је некада имао 300 школа, а други језик образованих жена био је француски. Већина његових становника говори књижевни персијски, дари, а не испрани сленг Кабула, где се мешају сви провинцијски дијалекти⁶. Кабул је највећи, мултиетнички град, Кандахар је други по величини, у њему доминирају Паштуни, Херат је трећи по величини град, у коме преовлађују етничке мањине, а у Мазар-и-Шарифу претежно живе Узбеци. Пањширска долина (Долина пет лавова), северно од Кабула, има највећу концентрацију Таџика. Дајкунди је један од најмирнијих и најобразованијих делова Авганистана, који насељавају Хазари. Хазари су мањински шиитски муслимани, који су мета екстремних сунита, талибана. Талибани Хазаре посматрају као јеретике. Либералност културе Хазара огледа се у томе што дечаки и девојчице уче заједно, већина становништва зна енглески језик, жене возе аутомобиле, покрећу послове. Образовање је Хазарима веома важно и ученици ове етничке мањине најчешће имају најбоље резултате на државном пријемном испиту за факултете, иако су им услови живота сурови (*Nacional Geographic Srbija* 2021: 47). Етничка група Хазари су потомци Монгола, наводно Џунгис-канових ратника, и помало личе на Кинезе. Паштуни и Таџици имају тенденцију да тлаче Хазаре, зову их погрдним именима, запошља-

6 Извор: <https://pescanik.net/afghanistan/> (Приступљено 21.6.2022.)

вају као слуге и носаче, због тога што су они бројнији, сунитски муслимани, а Хазари шиитски муслимани (Хосеини, 2006: 15). Сматра се да је име Хазара настало од персијске речи хазар - хиљада, јер је монголска војска била организована у формацијама од по хиљаду људи. Говоре хазараци, западноперсијски језик. Познати су по марљивости и скромности.⁷ Дакле, Хазари су вековима потлачена мањина. Интересантно је то да хазарске жене нису носиле зар и нису биле заробљенице у кући. Радиле су све што и њихови мужеви, ишле су у лов, бориле се у војним походима, али и учествовале у доношењу одлука.⁸ Реалан приказ друштвеног статуса ове етничке групе у авганистанском друштву, може се наћи у одличном роману Халеда Хосеинија - Ловац на змајеве.

Тацици, који чине 27% популације, друга су по величини етничка група у Авганистану, првенствено сунитски муслимани. Они чине већину авганистанске елите, са значајним акумулираним богатством унутар заједнице. Као резултат овог богатства и нивоа образовања, они имају велики политички утицај у Авганистану. Говоре дари (књижевни језик) близак националном језику Ирана, који разуме око 80% Авганистанаца. Насељавају североисточни и западни део Авганистана, у предсовјетској ери били су урбани и насељавали Кабул и околину. Истакли су се у свргавању претходног режима талибана због чега се суочавају са дискриминацијом у проталибанским областима. Углавном су познати су као трговци и веште занатлије. На селу се баве земљорадњом и сточарством, али раде и као службеници. Узбечи и Туркмени припадају турско-монголским племенима. Узбечи су пре били разбојници и трговци робљем, а данас живе као сељаци и овчари. Познати су по производњи каракул крзна, док њихови суседи Туркмени израђују веома тражене авганистанске тепихе.⁹

Племенски организовани Паштуни (Авгани) су сунитски муслимани, који чине око 60% становништва. Иранског су порекла и делом номади. Историјски гледано, били су најмоћнија, државотворна етничка група. Насељавају јужне и источне делове земље, а нарочито су бројни око града Кандахара. Главна племена су Дурани и Гилза. Њихов језик је паштунски (пашто, пашту, авгански), спада у источноиранске језике (Бихаљи-Мерин *et al.*, 1978: 6).

7 Извор: <https://pescanik.net/afganistan/> (Приступљено 21.6.2022.)

8 Извор: <https://pescanik.net/200-godina-u-slikama-6/> (Приступљено 21.6.2022.)

9 Извор: <https://minorityrights.org/minorities/tajiks/> (Приступљено 15.6.2022.)

Предуслов за оснивање самосталне државе, који се огледа у јединству различитих етничких група, остварен је релативно касно, тек у 17. веку (Јовановић, 1976: 13). Авганистан има два службена језика, дари и паштунски. Ово је вишејезична земља, у којој се говори од двадесет до чак четрдесет различитих језика и дијалеката. Паштунски (пашту) језик припада иранској групи језика и прелаз је од персијског ка хиндустанском (урду), пише се арапским словима (Бихаљи-Мерин *et al.*, 1978: 6). Константно ратно стање и нестабилност која траје већ деценијама, онемогућава добијање података и корисних информација о социјалној структури ове државе. Тешко је утврдити проценат употребе сваког језика. Претпоставља се да око 80% становништва говори дари језиком, који је наводно најраспрострањенији у овој земљи. Дари се назива и авганистанско-персијским, који се говори и у Ирану. Сматра се престижним језиком, написан је персијским/арапским писмом. Паштунски говори око 50% становништва, на југу земље и у Пакистану. Неписменост је велика, код мушкараца је око 53%, а код жена око 85% (Саиди, 2018: 46). Питање језика, етничке припадности и религије је важно обележје идентитета и повезано је са политичком борбом за власт и доминацијом у држави.

Последњих година, због експанзије здравствене регулативе и свести јавности, број рођених премашао је број умрлих и популација почиње да се повећава. Просечан број деце, по жени, пао је са осморо деце, деведесетих година двадесетог века, на око шесторо деце, средином 2000-их година, да би се у 2014. године просечан број деце по жени спустио на петоро. Генерално, стопа фертилитета у Авганистану је једна од највећих у свету. Главни узрок смрти жена је и даље порођај, стопа смртности приликом порођаја, је једна од највећих на свету. Последњих година повећано је образовање и здравствена заштита жена, па је и стопа фертилитета значајно опала (Саиди, 2018: 41).

Будући да се налази између истока и запада, Авганистан се вековима суочавао са освајањима, и разним утицајима. Историјски документарни филм *In the Shadow of the Caravans* (У сенци каравана) из 1979. године лепо приказује авганистанску традицију и културу. Бави се мирнодопским периодом пре почетка совјетске инвазије. Авганистан, конзервативно исламско друштво је сачињено од бунтовних, агресивних али и гостопримивих људи који се поносе тиме што нису потпали под колонијалну моћ као Персија и Индија. Бузкаши¹⁰, у преводу вучење козе је национални, традиционални

10 Извор: <https://www.britannica.com/sports/buzkashi> (Приступљено 11.06.2022.)

спорт и страст Авганистанаца. Изгледа тако што се јачахи на коњима такмиче да задрже и ставе труп козе или телета у означени круг, што доноси поене. Остали такмичари агресивно отимају труп, гребањем, штимањем, бичевањем, гурањем...

Авганистанци су одувек чували своју независност, прихватили су и воле свој начин живота иако он странцима делује помало чудно и сиромашно. Индустријализација и модернизација би уништиле авганистанску традицију и културу. Промене у овој земљи су могуће само када религијски и културни принципи нису директно угрожени. Кабул јесте интелектуални, политички и револуционарни центар, али није оличење Авганистана, чија површина је једнака збиру Немачке и Француске заједно. Постоји много племена и језика, а свако племе има регионалну моћ. Политичка контрола Кабула не значи уједно контролу целе државе. Будући да већина становништва, око 75% живи ван градских центара, далеко од домета главног града, велики је јаз између руралног и урбаног. Велика количина новца се сливала у главни град и државну управу, током 20 година колико су Американци били у Авганистану. Корупција глад и сиромаштво, незапосленост, неефикасност институција и похлепа државних функционера довеле су до тога да становништво, посебно сеоско изгуби веру у државу и подржи милитанте. Незадовољство становништва корумпираним ратним вођама је довело и до прве владавине талибана, 1996. године. Владајућа класа, која углавном потиче из руралних крајева, када дође на власт игнорише проблеме са којима се рурални крајеви суочавају и због тога губи поверење 75% становништва, које се касније разумљиво приклања милитантима. Становници великих градова имају другачији систем вредности и светоназоре од становништва из руралних крајева. Ови први су либералнији, умеренији и образованији, али нису у додиру са овим другим, и тако између њих настаје дисбаланс, неразумевање. Становници руралних крајева Авганистана су конзервативнији и знају да их урбана елита занемарује. Због многобројних превара, злоупотреба и проневера новца рурално становништво не верује државној администрацији. Чест став руралних Авганистанаца се огледа у томе да талибани, иако не граде ништа, бар не краду (*National Geographic Srbija*, 2021: 42).

Као и у прошлости, још увек је привилегија и изазов посетити Авганистан. Будући да није могла чврсто да контролише ову земљу, британска индијска армија је блокирала приступ с истока и југа. С друге стране, Авганистанци су успешно забрањивали сваком Европљанину приступ на њихову територију. Само дванаест авантуриста је у периоду између 1800. и 1922. го-

дине успело да уђе у Авганистан (Бувије, 1997: 242). Интересантан је један од најпознатијих италијанских концептуалних уметника, Алигијеро Боети, који је 1971. године купио зграду у Кабулу и од ње направио хотел, Хотел број један. Авганистан му се допао јер нема произведених ствари. Циљ овог уметника и сличних авангардних група, била је провокација друштвеног система, напад на потрошачки капитализам. „На пример, куће у Авганистану су празне: нема намештаја, па тако нема ни предмета који се обично стављају на намештај. Има само неколико тепиха и душека на којима се лежи, пије, пуши и једе. Такође ми се свиђа што Авганистанци носе исту одећу и преко дана и увече. Ништа се не додаје природном окружењу. Камење се помера и од њега се праве куће. Одувек ме је фасцинирало колико се Авганистанци опиру нашој цивилизацији“.¹¹

Друштвена структура Авганистана

Мобилност је једна од главних одлика авганистанског народа, па је тако Авганистан био жариште највећих и најсложенијих избегличких криза у савременој историји. Према званичним извештајима, чак 76% становништва је током свог живота доживело неки облик расељавања. Поменута социокултурна и геополитичка дешавања у овој земљи, као што су грађански и међународни ратови, нестабилне политичке владе, узастопне године суше, сиромаштво и изолација, навели су авганистански народ на миграције широм света. Будући да је границе у овој држави тешко контролисати, највећи део избеглица напушта Авганистан преко Пакистана и Ирана (Саиди, 2018: 39). Велике су разлике између руралне и урбане средине, тако да село и град имају различит третман жена. Кабул, Херат, и други већи градови нуде образовање, запошљавање и здравствене услуге Авганистанкама, док је већина села још увек изолована због лоше инфраструктуре, недостатка безбедности и конзервативног погледа на свет. Веома мали део укупног становништва Авганистана припада средњој и вишој класи, а већину чини сеоско, необразовано и сиромашно становништво. Авганистан је једна од земаља која је веома угрожена климатским променама. Има континенталну климу, коју карактеришу честе суше, падавине су ретке, зиме хладне, а лета топла. Оваква клима је довело до тога да се Авганистанци, посебно мушкарци, боре са последицама суше, што представља (не)могућност производње хране и бављење пољопривредом. Поред тога, велики део Авганистана

¹¹ Извор: <https://pescanik.net/200-godina-u-slikama-6/> (Приступљено 21.06.2022.)

подложен је ерозији тла и скоро три четвртине земље чине планине с мало вегетације. Неповољна клима је допринела продуженом иселвању и друштвеној мобилности овог народа (Саиди, 2018: 40).

Посвећеност и приврженост исламској религији је најважнија карактеристика ове земље. Иако је авганистанско становништво мултиетничко, исламска вера је заједничка, кохезивна компонента. Не постоје званични подаци, али се процењује да око 80-89% чине сунити, док је 10-15% шиитских следбеника¹². Авганистанско друштво је конзервативно, и у великој мери се ослања на традицију и ограничава права жена. Један од главних фактора који детерминише идентитет и положај Авганистанки у домовини и ван ње је субверзиво тумачење Курана. Вековима су ове жене остале необразоване, потпуно потчињене својим мужевима и потребама породице (Саиди, 2018: 47). За многе авганистанске породице миграција је била врло тешка и стресна одлука, али и једини начин да се преживи. Ова земља је водећа по броју избеглица и има низак животни стандард. Просечан животни век је 53 године¹³ (Саиди, 2018: 49). Као што је поменуто, ова држава је највећи светски произвођач незаконите дроге - опијума. Узгој мака повећан је за 63%, у 2017. години. Талибани, заједно са осталим групама које се боре против владе, профитирају од трговине опијатима, што је њихов кључни извор прихода. Широко распрострањена корупција и нестабилност, ометају борбу против дрога. Већина хероина који се конзумира у Европи и Евроазији потиче од авганистанског опијума. У Авганистану је такође повећана зависност од опијата, а око 11% популације је позитивно тестирано на једну или више недозвољених супстанци.¹⁴ Занимљиво питање које се намеће јесте ко омогућава производњу и дистрибуцију дроге у Авганистану.

Здравствена заштита жена у Авганистану

Авганистан је други по реду, са највећом стопом смртности мајки у свету, а у просеку једна жена умире сваких 29 минута при рађању детета. Приступ репродуктивној здравственој заштити скоро да и не постоји. Једно

12 Извор: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/afghanistan/> CIA Factbook (Пристапљено 18.08.2021)

13 Извор: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/afghanistan/> CIA Factbook (Пристапљено 18.08.2021)

14 Извор: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/afghanistan/> CIA Factbook (Пристапљено 18.08.2021).

од петоро деце умире пре него што наврши пету годину живота. Здравствена заштита, уз довољно квалитетне и здраве хране, као и здраво окружење, требало би да буде елементарно право и минимум за живот сваког људског бића. Без одговарајуће здравствене заштите жена, безбедност и мир су недостижни. Где год је смртност мајки, деце и морбидитет висок, постоји скривени рат против живота. У таквим условима је свака врста злочина и криминалитета могућа и разумљива. Када мајке, жене и деца нису здрави, није ни друштво здраво и то изазива негативне последице по целокупну популацију (Samar, 2011: 179). Када су дошли на власт (1996. године), талибани су забранили женском медицинском особљу (докторкама, медицинским сестрама, фармацеутима и техничарима), али и свим особама женског рода, да раде у 22 болнице које су до тада биле у функцији у Кабулу. Укинули су медицинске услуге за пола милиона жена из Кабула. Доступан им је био лоше опремљен објект Рабиа Балки, који је имао свега тридесет пет кревета, без чисте воде, струје, хируршке опреме, рендгенских апарата, кисеоника... Дакле, жене су осуђене на смрт без права на лекарску помоћ, само зато што су жене. Касније, после вишемесечних преговора са Међународним комитетом Црвеног крста, талибани су вратили женско медицинско особље у већину болница и дозволили им да раде свој посао. Али у јуну 1998. године су се предомислили и забранили лечење жена које нису биле у пратњи мушког сродника. Важно је истаћи да нека удаљена, рурална подручја земље никада нису ни имала домове здравља ни установе за здравствену заштиту становништва. И велики број медицинских стручњака је напустио земљу (Samar, 2011: 180). Не постоји интересовање за финансирање заштите здравља жена избеглица. Кампови у Пакистану су неопремљени и неадекватни, а међународна заједница је веома мало инволвирана у побољшање услова живота Авганистанки. Још један од изазова је то што је већина обновљених болница смештена у Кабулу и другим градовима, далеко од сеоских подручја. Неке болнице су удаљене преко шест сати вожње од градова и многе жене премину на путу до болнице. У руралним подручјима Авганистана, већина жена још увек нема приступ здравственој заштити. Будући да немају свој извор прихода и да су домаћице, не могу себи да приуште здравствену помоћ, зависе од мушкараца који често не желе или немају новца да својим женама плате лечење. Осамдесетих година прошлог века, у избегличким подручјима у Пакистану, практично није било породилишта нити других болница за Авганистанке. Једина доступна здравствена заштита била је за мушке чланове политичке странке (Samar, 2011: 181). Здравље жена у Ав-

ганистану пуно трпи. Сима Самар наводи да је очекивани животни век жене у Авганистану само 44 године. Још један од изазова за жене Авганистана је исхрана. Свима је тешко да набаве храну, а уколико је има, намењена је првенствено мушким члановима породице, укључујући и дечаке. Девојчице се често не убрајају у децу. Жене и девојке једу после мушкараца, оно што је остало. Често једу само наан - бесквасни хлеб и чај. Као резултат тога, 48% жена има анемију што их доводи у ризик од разних болести и инфекција, туберкулозе и других. Све већи број жена злоупотребљава дроге, како би се што лакше носиле са психофизичком патњом (Samar, 2011: 181).

Када је реч о менталном здрављу Авганистанки, нико се тиме не бави. Постоји хитна потреба за обуком стручњака за ментално здравље, који могу пружити помоћ. Директна, често свакодневна, изложеност насиљу и страху је негативно утицала на ментално здравље свих Авганистанаца, посебно жена. Последњих година све је већи број самоубистава самоспаљивањем. Самоспаљивање се дефинише као уништавање себе или намерно жртвовање себе, ватром и оно¹⁵ је један од најчешћих начина како ове жене излазе на крај са патњом. За разлику од Запада, где је предозирање лековима уобичајена метода самоубиства, овде то није опција јер су лекови недоступни услед сиромаштва. Гориво је релативно јефтино и приступачно многим женама јер га свакодневно користе за кување. Традиционално се верује да су проблеми са менталним здрављем узроковани злим духовима. Сходно томе, многи Авганистанци траже решења за своје психолошке проблеме код верског вође (муле). Сматра се да изговарање молитве и ритуали олакшавају патњу (Азиз, 2011: 237).

Обичаји у Авганистану

Као што је напред већ назначено, услови живота у Авганистану су тешки, морталитет новорођене деце је веома висок и износи 174 на хиљаду рођених. Велики је број болести, због лоших хигијенских услова и немаштине. Што се хуманитарних радника тиче, у периоду од 2004. године до 2006. године, близу 50 њих је изгубило живот, а око десет је киднаповано. Обичаји у Авганистану су разнолики и варирају од области до области. Када је реч о склапању брака, често је потребно купити младу, по цени од 5.000 до 10.000 долара, зависно од статуса младине породице. Ово је препрека за

¹⁵ Извор: <http://lotusdiaries.blogspot.com/2009/04/sitara-achakzai-helped-spark-change.html> (Приступљено 20.08.2021.)

многе мушкарце да ступе у брак, јер њихова просечна плата износи између 50 до 100 долара. Услед тога, многи мушкарци се окрећу истом полу. У погледу мушко-женских односа у Цалалабаду, састанци девојака и момака, одвијају се у строгој тајности, уз посредство пријатеља од поверења. Уколико би их неко затекао у рикши заједно, момак би био убијен, док би девојка у најбољем случају била протерана из града и доживотно остала неудата (Голубовић, 2009: 28, 29). Има неколико начина ступања у брак: куповина младе; уколико су млада и младожења из исте фамилије, све је бесплатно; киднаповане. До куповине младе долази уколико су млада и младожења из различитих породица. Преговоре води младожењина мајка, која једина може видети младу. Цена варира од статуса младине породице, али и од региона из кога млада долази. Наводно су у источном делу земље најскупље девојке из Когјани области, јер су најлепше. Породице ових девојака највише воле да их удају за особе које су из њиховог подручја. За момке из других крајева, цена ових девојака је астрономска, или су једноставно недоступне за друга племена. Често се дешава да младожења целу своју уштеђевину уложи у куповину младе, а да тај новац одлази њеној породици, а у већим градовима и млади као мираз. Уколико су младенци из исте фамилије, нема куповине младе и ствари иду доста лакше јер се сви добро познају. Женидба са рођеном сестром, мајком или бабом је забрањена. Авгани верују да ће брак бити успешнији уколико су супружници из исте породице. Трећи начин склапања брака јесте крађа младе, уколико младић успе да је види и веома му се допадне, а нема средстава да је купи. Уколико млада породица ухвати оваквог младожењу може га убити. Уколико се обоје одлуче да заједно побегну од својих породица, у опасности су (Голубовић, 2009: 33).

Права жене у Авганистану

„Овде је жена, више него у другим источним земљама одвојена од живота, наборима своје фереце, једва прозирне, која се спушта до обуће и још више спутава њен, ионако бојажљив ход... Чак ни деца не знају мајчино лице, иако их она држи испред себе... Изгледа као да децу не држе мајке, већ заздана, мртва и недоступна, нема лица...“ (Рајснер, 2002: 114).

Током владавине талибана (1996-2001), женама су одузета сва људска права која су им до тада била призната. Већина жена у Кабулу је у том периоду зависила од хуманитарне помоћи. Међутим, тешко је било доћи до хуманитарних пакета, због забране изласка из куће и ригорозних правила

(Грегориан, 2016: 130). Често би жене које прекрше строга правила, биле живе закопане. У овом периоду жене нису смеле да изађу на улицу без махрама тј. пратиоца - оца, мужа, брата. Уколико немају мушког члана породице, а често су они били убијени, утамничени или осакаћени минским експлозијама, не би могле да изађу из куће. Било им је забрањено да купују у продавницама где су продавци мушкарци. А мушкарци су свуда били продавци јер је женама било забрањено да раде. Морале су бити покривене, а уколико би се жени видели ножни прсти испод бурке, била би бичевана. На улици жене нису смеле да се смеју и разговарају, нити да се рукују са мушкарцима. Авганистанке нису смеле да носе високе потпетице, како мушкарци не би чули њихов ход, нису смеле да користе козметику, за лакиране нокте секу им се прсти. Спортови су женама били забрањени, као и улазак у спортске објекте. Дозвољене боје биле су светло плава и окер. На снази је била и забрана ношења панталона, стајања на прозору, забрана слушања музике, употребе ТВ и видео уређаја. Листа забрана је скоро бесконачна, а односи се на то да су талибани желели да забране сваку врсту ужитка (Голубовић, 2009: 91). Чак и после 2001. године, покрет талибана је остао веома снажан и утицајан. Зато реформе везане за положај жена, не могу да буду ефективније. Ове забране нам говоре о једном бедном, безвредном животу, мушкој доминацији, менталом и физичком гажењу и поробљавању слободе и духа, жена које су их родиле.

Паштунске законске мере у вези са женама су веома ригорозне. Уколико би неко украо удату жену, казна за то представља еквивалент седам убиства. Прељуба се кажњава смртном казном починилаца. Уколико је жена била силована, а докаже се да се „није довољно бранила“, проглашава се кривом, као и силоватељ, па обоје добијају смртну казну. Уколико се жена бранила и вриштала, силоватељ остаје без уха или се над њим врши сексуални чин, понекад и смртна казна. Ако жена тражи азил, односно заштиту несродника, а он јој помогне, он постаје киднапер и у складу са тим се кажњава. На овај начин се онемогућава било каква заштита и помоћ женама у опасности. Удовица се може удати само за брата или рођака свог покојног мужа, а уколико их нема, она постаје власништво читавог племена. Уколико би се удала за некога из другог племена, то се сматра киднаповањем. После удаје жена постаје мушкарчев намос - понос, својина и одговорност, уколико је муж физички злоставља, њен отац има право да тражи одштету или да убије извршиоца (Голубовић, 2009: 94). Жене су без слободе и права у овој земљи, третиране као средство размене и предмет за измирење спо-

рова. Што се хазарских закона према женама тиче, они су сурови. Хазарске законске мере у вези са силовањем су страшне: наиме, у случају силовања жена се кажњава са 60 удараца бичем, а силоватељ бива каменован до смрти. Муж жртве има право на развод, а она бива протерана из села (Голубовић, 2009: 96).

Из свега наведеног можемо видети колико је женама у Авганистану тешко да сачувају голи живот и остваре елементарна људска права, а да не причамо о економским, хигијенским условима, те физичком и менталном здрављу. Будући да су племена разнородна и њихова обичајна права варирају, жене морају да се прилагоде како би преживеле. Немају никакву заштиту у виду закона и могу се ослонити само на себе и своје интуитивне способности. Иако је било покушаја да се племена уједине, авганистанска нација никада није имала јаку централизовану државу, са заједничким правним системом (Moghadam, 1997: 65). Уместо тога, супарничке етничке групе су се бориле да преузму власт. Етнички заснована ривалства, у комбинацији са разноврсним тумачењима ислама, створила су културне фракције. Све ове околности највише угрожавају жене, које су инструмент у рукама племенских обичаја и ригорозног патријархата. Племенски закони на бракове гледају као на савезе између породица, жене су осуђене на овакву врсту брака, и не смеју се развести. Од жене се очекује потпуна послушност, потчињеност мужу и његовој породици, док јој је онемогућен било какав облик самосталности и образовања. Права жена у Авганистану су ограничена строгим патријархалним и племенским односима, које додатно блокира непостојање централизоване и економски снажне државе (Ахмед-Гош, 2003: 2).

Због изолованости Авганистана и перманентног ратног стања, има мало информација и радова на тему Авганистанки. У једном од ретких путописа, ауторка Шварценбах наводи да је приликом путовања у Авганистан 1939-1940. године имала осећај да је у земљи без жена. Виђала их је како се улицама стидљиво шуњају, описује их као сабласне појаве, јер нису имале много људског у себи, није се могло разазнати да ли су младе или старе, веселе или тужне или било шта о њима (Шварценбах, 2017: 51). Са истог путовања ауторка Мајар износи интересантне податке о болничарки из Швајцарске, која је сама у Алијабаду лечила Авганистанце од туберкулозе. Ова импресивна жена је научила Куран како би успела да се избори са мушким светом, односно са пацијентима и малобројним колегама. Пацијенти су често, иако у веома лошем здравственом стању, желели да клече на хладним степеницама како би се молили, што је она спречавала, упућујући их на део

Курана у коме се наводи да је дозвољено онима који леже да молитву обављају симболично, жмурећи (Мајар, 2017: 322).

Баад

Баад је традиционална пракса давања неударних девојака/девојчица/беба из једне породице, другој породици, како би се решио неки међусобни спор. Ове девојке често трпе злостављање и малтретирање од породице у коју су доспеле. Баад се наводно кажњава затвором до десет година, али је и даље широко распрострањена пракса¹⁶. Заправо, овај поступак се може сматрати једним од најстрашнијих облика насиља над женама у Авганистану, јер су жене не само присилно удате, већ носе и жиг злочина који су починили њихови рођаци. Иако су невине, девојке које су предате другој породици, често су третиране као криминалаци и директно се повезују са самим злочиним. Ово је пракса која угрожава Авганистанке као специфично вулнерабилну групу, вишеструко маргинализовану. Паштуни преферирају обичај баада, јер сам чин удаје наводно зближава две породице и на тај начин се анимозитет између њих умањује (Голубовић, 2009: 93). Ово је једна од најокрутнијих обичајних пракси у Авганистану, коју обично додељује локална Ћирга (веће). Чланови Ћирге, тумаче и доживљавају баад као смисленији облик правде, од убистава из освете или одузимања имовине. Уместо да убију брата из освете, много је боље дати девојку као баад. Она је такође убијена на неки начин, али ако би убили брата, непријатељство између та два племена би се наставило вековима. У случају да се не уради баад, друга породица би узела кућу злочинцу, и тако би чланови његове породице остали без крова над главом. Из те перспективе, веће бира „најбезболнију“ опцију. Када овај поступак ставимо у одговарајући контекст, лакше нам је да га разумемо.¹⁷ На баад се гледа као на начин да се избегне даље крвопролиће, а многи Авганистанци благонаклоно гледају на овај обичај. Чест је случај да се чак бебе или јако младе девојчице од само годину или две дана предају дечаку који је такође млад или мушкарцу од 50-60 година. Како би се ова пракса укинула, требало би едуковати жене о њиховим правима. Већина сексуалних жена није образована и не знају за своја права. Живе у суровим условима, увек под контролом мушкараца. Оне су одгајане у тим условима и сто-

16 Извор: Извештај о земљи порекла тражилаца азила, Авганистан 2012: 53.

17 Извор: <https://www.hrw.org/news/2011/03/08/afghanistan-stop-women-being-given-compensation> (Приступљено 20.05.2021.)

га, ово виде као добру праксу.¹⁸ Према мишљењу неких жена чије породице су извршиле баад, мир је враћен њиховим и непријатељство је претечено у пријатељство. У многим случајевима, породица жртве ће бес искилити на девојци која је дата у бааду. Често су ове девојнице третиране горе од робова, претучене, мучене на најсуровије начине и убијане. Један од корена породичног насиља у Авганистану, налази се у овом обичају, који нема утемељење ни у религији ни у закону. Тачан број оваквих случајева немогуће је утврдити, јер их породице никоме не пријављују. Иако према законима ове земље, починилац сам сноси одговорност за своје злочине, и она се не може пренети на друге, нажалост, када мушкарац почини злочин, казну морају сносити жене.¹⁹ Будући да мушкарци знају да неће они бити санкционисани, уколико изврше злочин, већ да ће спор решити поклањањем жена из породице, јасно је зашто не желе да прекину овај обичај. Уколико би мушкарци били осуђивани за своја недела, можда би се стопа злочина и криминалитета драстично смањила. Студије из 2016. године наводно показују да је дошло до значајног смањења праксе баада, од 2001. године у области Кабула, Панџшира и Парвана. Већина испитаника сматра да је ова традиција директно против ислама. Да ли је ово истина или породице не пријављују такве случајеве, остаје само да се питамо.²⁰ Последице давања девојака баадом, су насиље у породици, проституција, психичко, физичко, сексуално, економско мучење и злостављање, самоубиства и насилна смрт многих жена. Корисно би било да се Ђирге едукују и освесте озбиљне последице овог поступка. Било би добро да влада успешније контролише и сузбија ову праксу. Верски лидери могу играти кључну улогу у укидању баада, уколико то желе. Потребно је подизати свест у сеоским пределима, по овом питању.²¹ Још увек није забележен ни један случај у коме је неки члан породице или старешина Ђирге, санкционисан, због баада који је илегалан и према шеријатским законом, који забрањује присилан брак²². Један од храбријих бораца против баада, је наставник Кан Вали Адил који је 2016. године камповоа неколико недеља испред Парламента у Кабулу, како би указао на то да је ова пакса недопустива и како би се против ње усвојио одговарајући закон. Кан је навео да мушкарци продају своје сестре и ћерке, и приморавају на брак,

18 Извор: <https://awwproject.org/2010/01/the-tradition-of-baad/> (Приступљено 18.05.2021.)

19 Извор: <https://www.refworld.org/docid/49dc4b201c.html> (Приступљено 18.05.2021.)

20 Извор: <https://tolonews.com/afghanistan/decrease-tradition-baad> (Приступ. 20.05.2021.)

21 Извор: <https://gandhara.rferl.org/a/afghanistan-baad-marriages-rural-girls/27157104.html> (Приступљено 20.05.2021.)

22 Извор <https://www.insideover.com/society/baad-tradition-virgins-given-away-to-end-disputes-in-afghanistan.html> (Приступљено 20.05.2021.)

без њиховог пристанка. Истакао је да размењене девојке не живе достојанствено, већ као робине целе породице и да се према њима поступа горе него према животињама.²³

Лидерке Авганистана

У овом делу рада биће речи о неустрашивим женама које су покретачи трансформације, толеранције, мира и напретка у Авганистану. Поменуто је неколико феминисткиња/активисткиња, Авганистанки које су оставиле траг и помогле својим сународницама и домовини, ризикујући животе у борби са мушкарцима из своје фамилије, окружењем, политичким приликама, талибанима, муџахединима, окупаторима и тврдокорним патријархатом. Ове жене су права инспирација, мотивација, дају наду свим женама света.

Мина (*Meena*), рођена у Кабулу 27.02.1956. године, била је прва жена која је дала свој живот за права Авганистанки. Оснивач је Револуционарног удружења жена Авганистана (RAW, 1977. године). Ова организација се активно и данас бори да помогне депривираним Авганистанкама. Мина је напустила студије, како би се посветила организовању и образовању жена. Водила је кампању против руских снага и режима 1979. године, организовала бројне састанке у школама, и на Универзитету у Кабулу како би мобилисала јавно мњење. Године 1981. покренула је двојезични часопис *Rauat-e-Zan* (Женска порука), који се храбро и ефикасно залагао за жене и разоткривао злочине фундаменталиста. Основала је школе за децу избеглице, болницу и центре рукотворина, за жене избеглице у Пакистану, како би их финансијски подржала. Као представница авганистанског покрета отпора посетила је неколико европских држава и упознала истакнуте личности тог времена. Њен активан друштвени рад и ефикасно залагање против ставова фундаменталиста и тадашњег режима, изазвали су гнев руских и екстремистичких снага. Убијена је 1987. године у тридесет првој години живота, у Пакистану, од стране озлоглашене тајне полиције КХАД (авганистански огранк КГБ-а). Борбом за домовину и свој народ, инспирисала је предстојеће генерације.²⁴

23 Извор: <https://www.nbcnews.com/news/world/baad-afghanistan-virgin-slaves-given-away-end-disputes-n567696> (Пристапљено 20.05.2021.)

24 Извор фотографије и текста: <http://www.rawa.org/meena.html> (Пристапљено 06.06.2022.)

Сали Л. Кич (*Sally L. Kitch*) у свом делу *Contested Terrain*, говори о сусрету и разговорима са седам жена, лидеркама у Авганистану, с почетка 21. века. Износи приче о њиховом раду, веровањима и борбама које су им обликовале животе. Говори о мотивима који су створили и обликовали ове жене вође. Већина активисткиња је управо у исламу препознала ослободилачки потенцијал, оруђе женске слободе и равноправности. Свака жена на датој конференцији је била инспирисана потенцијалом женског тумачења ислама, у потрази за сопственим достигнућима.

Ауторка своју књигу посвећује двома феминисткињама, Џамили Афгани (*Jamila Afghani*, рођена 1976. у Кабулу) и Марзи Басел (*Marzia Basel*, рођена 1968. године у Кабулу). Џамила Афгани има инвалидитет, потешкоће у кретању, јер није добила третман за инфективну болест - полио (дечју парализу), јер њен отац није желео да је мушки лекар прегледа. У својим двадесетим годинама, основала је НВО *The Noor Educational Center* - који је посвећен образовању жена, и *Capacity Development Organization*. Реч нор на Дари језику значи светлост. Један од њених успешних пројеката, односи се на прикупљање донација за авганистанске избеглице. На овај начин помоћ је добило преко 7000 породица. Она је седмо и најмлађе дете, мезимица, што јој је веома помогло да сваке године измоли од оца још само једну годину образовања. Њени рођаци и браћа су били оштро против тога. Они нису ишли у школу и стиде се њених квалификација, јер сматрају да је тиме повредила породичну част. Током владавине муџахедина и талибана, она и њена породица били су у егзилу у Пакистану. Из богате је породице, тако да је била поштеђена избегличког кампа. Научила је арапски језик, како би могла у оригиналу да чита Куран и да објасни мушкарцима у фамилији, да жене по Курану имају солидна права. Има завршен мастер и ради на неколико пројеката, као едукатор и администратор. Афгани је убеђена да је просветљење кроз образовање најбоље дугорочно решење за Авганистан, посебно за авганистанске жене. Без образовања људима је лако манипулисати. Усвојила је троје деце од своје рођаке, која је преминула (Кич, 2014: 49).

Марзија Басел је била судија пре доласка талибана на власт, пре забране женама да буду судије, односно да се баве било чиме. Основала је организацију Удружење авганистанских жена судија. Била је једанаесто дете у богатој породици и прва Авганистанка која је стекла диплому америчког магистра права. Она и њена породица боравили су у земљи током грађанских ратова и периода владавине талибана, када је кришом у својој кући држала часове женама. Између осталог бори се за укидање дечјих бракова. Њен

отац је био један од првих квалификованих судија у Авганистану и подржавао је кћерку у њеним амбициозним подухватима. Радио је послове на високом положају, за последњег авганистанског краља Мохамеда Захир-Шаха, као путујући судија и тужилац (Кич, 2014: 50).

Важно је рећи да су феминисткиње су посебну инспирацију налазиле у посланиковој првој жени Хатици, која је била петнаест година старија од њега, успешна пословна жена, која је наставила да ради и након удаје. Ништа у исламу не ограничава право жена на образовање, Куран пружа механизме за економски развој удатих жена и независност. За ове лидерке, ислам је био стуб властитог идентитета и наде за домовину. Дакле, највећа инспирација и мотивација, за Авганистанке да буду челнице промена, и успешне у свом послу, налази се управо у исламу. Надале су се, да ће се исламска пракса у Авганистану трансформисати кроз реформе, посебно кроз образовање жена теолога. Према њиховом мишљењу, равноправни третман жена је Божја воља, али то је осујећено људском слабашћу (Кич, 2014: 45). Међународна пажња и интересовање света, за прилике у Авганистану, била је још једна нит коју су жене препознале у својим лидерским шансама. Оне се нису априори одупирале иностраним идејама модерности или присуству аутсајдера у свој земљи. Присуство странаца су доживеле као цену за повећану безбедност, политичку стабилност и напредак жена. Сматрале су да је потребно модерне идеје проценити, једну по једну, пре него што буду прихваћене или одбијене. Плашиле су се да би помоћ и пажња од Америке могле убрзо нестати, када НАТО постигне своје војне циљеве, и да би Авганистан могао остати препуштен сам себи. Свака земља има своју културу и сопствени начин живота. У Авганистану људи не доживљавају слободу на исти начин, као у европским земљама. Залагале су се за развој грађанског друштва, које би било мост између грађана и њихове владе, што би омогућило Авганистанцима да учествују у управљању. Истичу да је цивилно друштво посебно важно за жене, јер су традиционално њихови изазови ретко напуштали сеоске оквире и веће стараца. Још један од изазова био је тај што су често активисти који промовишу права жена, сматрани симпатизерима комунизма. Чак и без ове совјетске етикете, изгледа да су концепти права и демократије многим Авганистанцима неспојиви са исламским друштвеним вредностима. Ове лидерке су се оградиле од совјетског утицаја и покушале да властите демократске идеале темеље на исламу. Један од многобројних изазова на путу феминисткиња, био је тај што чак 70% авганистанског становништва живи изван Кабула, највећег и најразвијенијег урбаног подруч-

ја. Дакле, чак 85% жена живи у руралним областима, а 75% девојчица било је потпуно ван образовног система. Овај податак је помогао лидеркама да освесте свој привилеговани положај, удаљеност и отуђеност од саме популације којој су желеле да помогну. Како би превазишле тај изазов, путовале су широм земље, али су се често због својих достигнућа и различитости, осећале као странци у домовини (Кич, 2014: 47).

Још једно важно име политичарке, боркиње за побољшање положаја и права жена Авганистана јесте Ситара Ачакзаи²⁵ (*Sitara Achakzai*), коју су у

52. години живота (2009. године), испред куће, устрелили талибани. Рођена је у Кандахару, 1957. године, где је радила као саветница локалне заједнице, директорка школе и трудила се да помогне женама. Током 60-их и 70-их година прошлог века, у њеној младости, женама је било мало лакше да се изборе за своја права, него данас. Њена породица је била прва која је дозволила женама да возе бицикл у Кандахару, ствар коју данас тако лако узимамо

здрово за готово. Њена рођака је била прва жена у том граду, која је изашла у јавност, тј. из куће без зара, и прва која је возила бицикл, док је Ситара још била девојчица. Отац је њу и њене рођаке оснаживао, говорећи им да за своја права треба да се боре. Завршила је факултет, предавала је у средњој школи и била директорка. Преселила се у Немачку, где се удала за Авганистанца и није имала деце. Била је самостална, слободна, независна и неустрашива жена. Године 2003. заједно са супругом, оставила је свој комфоран и миран живот у Немачкој, како би се вратила у родни Кандахар и помогла свом народу, што није било лако. Борила се за равноправност жена у земљи и охрабривала их да добију посао, захтевају иста права за себе као и мушкараци. Организовала је коалиције са другим женским организацијама и групама за људска права. Са још три жене, била је чланица покрајинског већа и решавала спорове, жалбе и молбе за помоћ, које су превасходно износили мушкараци. Била је поносна јер су њени квалитети и способности цењени, препознати, посебно од стране конзервативних мушкараца, који су долази-

²⁵ Фотографија: Ситара Ачакзаи. Извор: <https://www.dailymotion.com/video/x2m90qk> (Приступљено 20.08.2021)

ли по савете и правну помоћ, сматравши да су жене способније од мушкараца, да нису корумпиране и да ће добити адекватну услугу.²⁶

Међу авганистанским лидеркама нове генерације свакако је важно споменути Малалу Јусафзаи²⁷ (*Malala Yousafzai*), која је добила Нобелову награду за мир 2014. године. Уједињене нације су прогласиле 12. јул, њен рођендан, као Малалин дан, како би подржале образовање у свету. Добила је име по Малалаи из Маиванда, највећој авганистанској хероини. Она је из племена Јусафзаи, једног од највећих паштунских племена, које живи широм Авганистана и Пакистана. Потиче из Кандахара, а њени преци су из Кабула дошли у Сват (Пакистан) у 16. веку (Јусафзаи, 2014: 26). Рођена је и живела је у Мингори, области Сват у Пакистану. Њен отац је основао школу Кушал и веома се залагао

за слободно образовање и једнаке могућности образовања за све. Малала је била најбоља ученица у одељењу и добила је бројне награде. Отац ју је инспирисао и охрабривао да слободно иступа у медијима и да се залаже за образовање, посебно девојчица. Ово је изазвало револт талибана и 09.10.2012. један талибански младић је ушао у школски комби, којим се Малала са осталим ђацима враћала из школе. Момак је пуцао Малали у лице, чиме ју је довео у животну опасност и лакше повредио још две девојчице. Малала је имала петнаест година када се десио напад и једва је преживела. Светски медији, као и пакистански званичници су бурно реаговали и оштро осудили инцидент. Свет је био шокиран самом идејом да би неко пуцао у девојчицу, зато што иде у школу. Малала је, срећом, избегла смрт, данас се још снажније бори за права жена на образовање. Основала је своју непрофитну организацију и живи са породицом у Бирмингему. Има два млађа брата и понос је својих родитеља. Њена аутобиографија Ја сам Малала је преведена на око 40 језика.²⁸ Најхрабрија жена Авганистана, према медијској мрежи

²⁶ Извор: <https://www.dailymotion.com/video/x2m90qk> (Приступљено 20.08.2021)

²⁷ Извор, фотографија преузета са: https://www.vostok.rs/index.php?option=btg_novosti&idnovost=48016&Malala-Jusafzai-%E2%80%93-favoritkinja-za-Nobelovu-nagradu-za-mir (Приступљено 05.06.2022.)

²⁸ Извор, фотографија преузета са: <http://www.malalaijoya.com/dcmj/component/joomgallery/joya-speaking-tour-to-italy/joya-at-urban-center-in-milan.html> (Приступљено 04.6.2022.)

BBC, јесте Малали Јоја²⁹ (Malalai Joya - псеудоним). Рођена је 1978. године у Фарах провинцији, бави се политиком, активизмом, држи предавања широм света о политичкој ситуацији у Авганистану. Заступа интересе Авганистанског народа широм света, бори се за људска права, посебно права жена и деце, као и за побољшање услова живота у Авганистану. По узору на свог оца, бавила се и описмењавањем девојака у подрумима, током владавине талибана. Одрасла је у избегличким камповима Ирана и Пакистана, и најмлађа је особа која је изабрана за посланика. Као што је већ поменуто, 2003. године, са само 25 година, је на Ђирги политичких старешина устала против моћних ратних злочинаца, који су подржавани од стране НАТО-а, дошли на власт, уместо да буду процесуирани. Овај потез јој је променио живот, јер је довела себе и своју породицу у велику опасност, од тада су наступиле бројне претње, физички и вербални напади као и покушаји убиства. Две године касније, 2005. године је постала најмлађи изабрани члан новог Авганистанског парламента. Велики број људи је препознао као мудру и гласало за њу, упркос куповини изборних гласова других кандидата, успела је да уђе у парламент и буде глас обесправљених. Године 2007. је супендована из парламента јер је критиковала ратне профитере и трговце наркотицима, што је изазвало бројне негативне реакције широм света. Јавно осуђује империјализам и све иностране интервенције на тлу Авганистана, укључујући Америчку, совјетску али и талибане, корумпиране муџахедине, као и радикално тумачење ислама. Њен отац је био муџахедин, она поштује честите борце против окупатора. Чврсто верује да је авганистански народ способан да сам води своју државу. Помогла је да се отвори сиротиште (јер су читаве генерације деце остале без родитеља услед рата) и клиника са бесплатном медицинском негом у њеном родном крају, Фараху (Малалаи, 2009: 2). Преживела је бар 4 покушаја убиства до 2009. године, нигде не иде без бројних телохранитеља, скрива се и испод бурке, коју како каже презире и види као симбол инфериорног положаја жена. Ужива велико поштовање и подршку бројних еминентних личности света, међу којима је и професор Ноам Чомски, са којим је одржала бројна предавања.³⁰ Добитница је бројних светских признања и награда³¹. Њена прва књига, *A woman among warlords*, приказује праве

29 За више информација доступан је Јојин интервју: <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=114207995> (Приступљено 5.6.2022.)

30 Извор: <http://www.rawa.org/temp/runews/2011/03/27/malalai-joya-noam-chomsky-denounce-us-occupation-of-afghanistan.html> и <https://masspeaceaction.org/event/malalai-joya-2013/> (Приступљено 5.6.2022.)

31 Извор: <http://www.rawinwar.org/malalai/> (Приступљено 5.6.2022.)

вредности и квалитете, истрајност авганистанског народа у борби за мир и слободу. Документарни филм, *Enemies of happiness* који се бави њеним животом (у коме она и глуми), добитник је бројних награда. Овај филм нам даје и мало бољи увид у комплексност авганистанског питања. Поред тога, интересантан је пример Шукрие Баракзаи, авганистанске политичарке, Јојине колегинице, која је имала амбиције да се кандидује за председницу државе, на изборима 2014. године, пошто је тада остварила уставни предуслов - да има више од 40 година.

Закључак

„У многим друштвима, па и у Авганистану су на снази дискриминаторни закони и поступци против жена, више жена и девојчица умре сваког дана због различитих облика родне дискриминације и насиља, него због било које друге злоупотребе људских права“ (Ружић, 2005: 5).

Насиље над Авганистанкама се перципира као „природно“ и као „право“ мушких чланова домаћинства. Према организацијама за заштиту људских права, као што је *Amnesty International*, сматра се да је насиље над овим муслиманкама постало алармантно. Међутим, стопу насиља је немогуће тачно утврдити јер су ретки случајеви где су мушкарци пријављени полицији (Баракат, 2008: 46). Уз све речено, наша прва хипотеза да мушкарци имају повлашћен положај у Авганистану, јасно је потврђена. Друга хипотеза, која се односи на то да су стране интервенције поспешиле угњетавање жена, потврђена је самим тим што су талибани настали као страни продукт (Америке преко Пакистана), додатно унизили права и животе жена. Поред тога, америчко бомбардовање коштало је бројне жене живота, дома, здравља, породице. Дакле, дестабилизацији земље и рату значајно доприносе упливи других држава, као што су: Пакистан, Саудијска Арабија, Иран, САД, Русија. Ове државе жестоко бране своје интересе на рачун авганистанских цивила. Било би интересантно видети податке колико је путева, болница, школа, културних објеката и пољопривредних пројеката реализовано, а колико милијардера створено за време двадесетогодишње Америчке инвазије. Иако је Авганистанкама увек било тешко, може се закључити да је за њих било релативно добро доба комунизма, јер су биле слободније. Без намере да идеализујем руску илегалну инвазију наспрам америчке, рекла бих да је једна од добрих ствари коју су комунисти ту настојали да спроведу била описмењавање свих жена. Две трећине студена-

та на Кабулском универзитету биле су жене, правнице, докторке, инжењерке (Хосеини, 2017: 307).

Трећа хипотеза, према којој баад додатно угрожава Авганистанке, такође је аргументовано потврђена. Сама пракса, иако је неуставна, представља основ овог племенског друштва и као што се показало тешко је искоренити. Предлози и акције који би довели до побољшања положаја жена остају малобројни. Ислам као главна религија повезује различите народе, племена, обликује свакодневни живот и однос према женама. Због мушке интерпретације, положај жена у авганистанском друштву је неповољан, а оне саме потчињене мушкарцима. Уколико би дошло до продора исламског феминизма, као и женске интерпретације светих списа, Авганистанке би можда биле у прилици да у будућности задобију већа права и слободе. Примена исламског феминизма изгледа немогућа услед чврсто укоревених конзервативних обичаја, веровања и доминације радикалних племенских вођа. За развој и примену исламског феминизма потребна политичка воља, а не само усвајање закона. Потребна је стабилна економска, гео-политичка ситуација у земљи, просвећеност, емпатија, здраворазумско поимање света и деконструкција традиционалних образаца понашања, као и тумачење ислама у родно сензитивном кључу. Важан предуслов промена је спознаја да су муслиманке потчињене и угњетаване религијски, племенски условљеним патријархатом. Уколико погледамо ствари из другог угла, неповољна економска ситуација може отворити нове могућности женама. Оне би могле редефинисати родне улоге и поделу рада укључивањем на тржиште рада, уколико успеју да убеду мушкарце да им је то колективно потребно. Социоекономски развој Авганистана може се спровести кроз смањење сиромаштва, стварање мирнодопских услова, као и либерализацију друштвених односа. Потребно је, међутим, терет части породице, племена и нације скинути са жена.

Моћ племенске заједнице, њених лидера, огромна је у дефинисању родних улога и права жена. Племенска заједница се успешно одупире модернизацији, која би оспорила патријархални ауторитет. Када се посматрају политичка збивања, јасно се види да су сви лидери који су покушавали да дају већа права и слободе женама, били под великим притиском, убијани. Судбина муслиманки је одређена историјским, политичким, социјалним, етничким и верским приликама. Као што је приказано, велики је јаз између урбаног и руралног у Авганистану. Структуралне промене су кључне за побољшање статуса муслиманки, изискују развијање руралних и урбаних сре-

дина. Постоји сегрегација у положају жена града и села, у корист првих, као и у положају богатијих наспрам сиромашнијих, оне из угледнијих породица имају боље изгледе за бекство из брака, сиромаштва, од смрти али и земље. Унутар Авганистана хазарске жене су угрожене од осталих етничких група, јер се Хазари налазе на дну хијерархијске лествице у овом друштву.

Тренутна ситуација није повољна, јер су талибани поново дошли на власт, чим су америчке снаге напустиле земљу августа 2021. године. Ово је веома важна тема коју треба изнова осветлити у духу дијалога, мира и толеранције. У датим условима, једино што преостаје Авганистанкама, које су сада потпуно препуштене саме себи, јесте оно што оне најбоље знају да раде, према речима Халеда Хосеинија у делу Хиљаду чудесних сунаца, а то је тахамул - трпљење (Хосеини, 2017: 240). А идеал мушко-женске љубави, између брата и сестре, овај изврсни писац, чија дела представљају својеврсни омаж Авганистану, овековечио је у роману А планине одјекнуше.

Литература

- Абазовић, Д., Вукомановић, М., Радојковић, Ј. 2007. Религије света: будизам, хришћанство, ислам. Београд: Београдски центар за људска права.
- Aziz, N. 2011. Psychological Impacts of War: Human Rights and Mental Health зборник: Heath, J. и Zahedi, A. 2011. Land of the Unconquerable: The Lives of Contemporary Afghan Women. Лондон: University of California Press.
- Ahmed-Ghosh, H 2003. A History of Women in Afghanistan: Lessons Learnt for the Future or Yesterdays and Tomorrow: Women in Afghanistan. Journal of International Women's Studies, 4(3), 1-14.
- Барлас, А. 2019. Исламска реформа и родна равноправност: фикх, феминизам или CEDAW? у: Савремена исламска мисао. Прир. Иван Ејуб Костић. Београд: Балкански центар за Блиски исток.
- Barakat, S. 2008. Understanding Afghanistan. The University of York.
- Бихаљи-Мерин et al. 1978. Мала енциклопедија Просвета. Београд: Изавачко предузеће Просвета.
- Бувије, Н. 1997. Употреба света. Београд: Геополитика.
- Булок, К. 2019. Алтернативна теорија о покривању у: Савремена исламска мисао. Прир. Иван Ејуб Костић. Београд: Балкански центар за Блиски исток.
- Еспозито, Џ. 2016. Оксфордска историја ислама. Београд: СЛИО.
- Фливијерг, Б. 2012. Шта све могу друштвене науке: разлози неуспеха и стратегија за будућност. Београд: Службени гласник.
- Голубовић, Б. 2009. Писма из Авганистана. Шабац: Шабачки летњи фестивал.
- Грегориан, М. 2016. Права жена у исламу: примери Авганистана и Исламске Републике Иран. Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду.
- Хосеини, Х. 2017. Хиљаду чудесних сунаца. Београд: Лагуна

- Хосеини, Х. 2006. Ловац на змајење. Београд: Лагуна
- Хосеини, Х. 2017. А планине одјекнуше. Београд: Лагуна
- Извештај о земљи порекла тражилаца азила, Авганистан 2012.
- Јовановић, Н. 2017. (Ре)конструисање родне (нео)оријенталне девијантности. Култура, бр. 157/2017, стр. 159-181.
- Јовановић, М. 1976. Република Авганистан. Београд: Издавачко предузеће „РАД“.
- Јусафзаи, М. 2014. Ја сам Малала. Београд: Евро-Ћунти.
- Коркут, Б. 2011. Куран с пријеводом. Нови Пазар: El-Kelimeh
- Kitch, S. 2014. Contested Terrain: Reflections with Afghan Women Leaders. The Board of Trustees of the University of Illinois.
- Мајар, Е. 2017. Окрутни пут: две жене и форд на путу за Авганистан. Београд: Службени гласник.
- Малалаи, Ј. 2009. A woman among warlords. New York: Scribner
- Marranci, G. 2008. The Anthropology of Islam. New York: Berg
- Moghadam, Valentine M. 1997. Nationalist Agendas and Women Rights: Conflicts in Afghanistan in the Twentieth Century. In West, Lois A. (ed). Feminist Nationalism. New York: Routledge.
- National Geographic Србија, број 179, септембар 2021.
- Пишев, М. 2010. Културни модел исламског брака. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду
- Пишев, М. 2013. Куран и полигинија: законодавне и етичке интерпретације права жене у исламу. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду
- Rashid, A. 2001. Taliban Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia.
- Рајснер, М. Ј. 2002. Фронт; Авганистан; Хамбург на барикадама. Нови Сад: Матица српска.
- Рсановић, Милица. 2017. Критички осврт на актуелну дебату о „исламском феминизму” - шта је исламско, а шта феминистичко у „исламском феминизму”. Социологија, бр. 1, vol. 60/2017, стр. 347-362.
- Ружић, М. 2005. Оне двадесетог века. Београд: Publish.
- Saidi, S. 2018. Juggling Between Two Worlds: Sociocultural Change in Afghan Immigrant Women's Identity in Germany. Берлин: Lit verlag Dr. W. Hopf.
- Samar, S. 2011. The Hidden War against Women: Health Care in Afghanistan; зборник: Heath, J. и Zahedi, A. 2011. Land of the Unconquerable: The Lives of Contemporary Afghan Women. Лондон: University of California Press.
- Спахић-Шиљак, З. 2007. Жене, религија и политика: Анализа утицаја интерпретативног религијског наслијеђа јудаизма, кршћанства и ислама на ангажман жена у јавном животу у Босни и Херцеговини. Сарајево: Интернационални мултирелигијски и интеркултурални центар ИМІС Заједно, Центар за интердисциплинарне постдипломске студије-CIPS, Универзитет у Сарајеву и Транскултурна психосоцијална образована фондација ТРО
- Спахић-Шиљак, З. 2019. Жена у традицијском наслеђу ислама у: Савремена исламска мисао. Прир. Иван Ејуб Костић. Београд: Балкански центар за Блиски исток.

- Шварценбах, А. 2017. Сви путеви су отворени: путовање у Авганистан 1939-1940. Београд: Службени гласник.
- Вадуд, А. 2019. Права и улоге жене: неке контроверзе у: Савремена исламска мисао. Прир. Иван Ејуб Костић. Београд: Балкански центар за Блиски исток.
- Вукомановић, М. 2004. Религија. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Интернет

- Извор: <https://www.gfmag.com/global-data/economic-data/the-poorest-countries-in-the-world> (Последњи пут приступљено 07.04.2021)
- Извор: <https://www.glasamerike.net/a/kojih-deset-zemalja-su-najopasnije-za-%C5%BEene/4454851.html> (Последњи пут приступљено 07.04.2021.)
- Извор: <https://www.hrw.org/news/2011/03/08/afghanistan-stop-women-being-given-compensation> (Последњи пут приступљено 20.05.2021.)
- Извор: <https://www.refworld.org/docid/49dc4b201c.html> (Последњи пут приступљено 18.05.2021.)
- Извор: <https://tolonews.com/afghanistan/decrease-tradition-baad> (Последњи пут приступљено 20.05.2021.)
- Извор: <https://awwproject.org/2010/01/the-tradition-of-baad/> (Последњи пут приступљено 18.05.2021.)
- Извор: <https://gandhara.rferl.org/a/afghanistan-baad-marriages-rural-girls/27157104.html> (Последњи пут приступљено 20.05.2021.)
- Извор: <https://www.insideover.com/society/baad-tradition-virgins-given-away-to-end-disputes-in-afghanistan.html> (Последњи пут приступљено 20.05.2021.)
- Извор: <https://www.nbcnews.com/news/world/baad-afghanistan-virgin-slaves-given-away-end-disputes-n567696> (Последњи пут приступљено 20.05.2021.)
- Извор: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/afghanistan/> CIA Factbook (Последњи пут приступљено 18.08.2021)
- Извор: <https://www.dailymotion.com/video/x2m90qk> (Последњи пут приступљено 20.08.2021.)
- Извор: <http://lotusdiaries.blogspot.com/2009/04/sitara-achakzai-helped-spark-change.html> (Последњи пут приступљено 20.08.2021.)
- Извор: <https://pescanik.net/razgovor-sa-dzonom-l-espozitom/> (Последњи пут приступљено 20.08.2021.)
- Извор: <https://www.rbth.com/history/329988-why-soviets-look-for-stingers> (Последњи пут приступљено 06.06.2022.)
- Извор: <https://english.republika.mk/news/world/anti-communist-guerrilla-who-became-afghan-president-dies-aged-93/> (Последњи пут приступљено 03.06.2022.)
- Извор, фотографија преузета са: <http://www.malalaijoya.com/dcmj/component/joomgallery/joya-speaking-tour-to-italy/joya-at-urban-center-in-milan.html> (Последњи пут приступљено 04.06.2022.)
- Извор, фотографија преузета са: https://www.vostok.rs/index.php?option=btg_novosti&idnovost=48016&Malala-Jusafzai-%E2%80%93-favoritkinja-za-Nobelovu-nagradu-za-mir (Последњи пут приступљено 05.06.2022.)
- Извор: <http://www.rawinwar.org/malalai/> (Последњи пут приступљено 05.06.2022.)

- Извор: <http://www.rawa.org/temp/runews/2011/03/27/malalai-joya-noam-chomsky-denounce-us-occupation-of-afghanistan.html> (Последњи пут приступљено 05.06.2022.)
- Извор: <https://masspeaceaction.org/event/malalai-joya-2013/> (Последњи пут приступљено 05.06.2022.)
- Извор, фотографија преузета са: <https://www.britannica.com/place/Afghanistan/Struggle-for-democracy> (Последњи пут приступљено 05.06.2022.)
- Извор: <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=114207995> (Последњи пут приступљено 05.06.2022.)
- Извор фотографије и текста: <http://www.rawa.org/meena.html> (Последњи пут приступљено 06.06.2022.)
- Фотографија преузета са: <https://www.24newshd.tv/24-Apr-2020/afghan-taliban-reject-ghani-s-ceasefire-call> (Последњи пут приступљено 06.06.2022.)
- Извор: <http://historysome.blogspot.com/2013/05/babrak-karmal-afghan-politician.html> (Последњи пут приступљено 06.06.2022.)
- Извор: <https://www.nbcnews.com/id/wbna29745215> (Последњи пут приступљено 09.06.2022.)
- Извор: <https://www.britannica.com/place/Afghanistan/Mohammad-Zahir-Shah-1933-73> (Последњи пут приступљено 09.06.2022.)
- Извор: <https://www.britannica.com/event/Afghan-War> (Последњи пут приступљено: 10.06.2022.)
- Извор: <https://www.britannica.com/sports/buzkashi> (Последњи пут приступљено 11.06.2022.)
- Извор: <https://minorityrights.org/minorities/tajiks/> (Последњи пут приступљено 15.06.2022.)
- Извор: <https://pescanik.net/afganistan/> (Последњи пут приступљено 16.06.2022.)
- Извор: <https://pescanik.net/200-godina-u-slikama-6/> (Последњи пут приступљено 16.06.2022.)

Филмографија

- Непријатељи среће (Enemies of happiness, 2006) - Ева Мулвад
 У сенци каравана (In the Shadow of the Caravans, 1979) - Рон Ордерс

Tamara Lazić

University of Belgrade, Faculty of Philosophy

Belgrade, Serbia

takish11@hotmail.com

THE SOCIOLOGICAL ASSESSMENT OF THE STATUS OF WOMEN IN MUSLIM SOCIETIES: THE CASE OF AFGHANISTAN

Summary

This article tackles a variety of difficulties related to the deprived status of women in Muslim societies as exemplified by the society in Afghanistan. For decades, this country has been wounded by wars, poverty, refugee immigration and international interventions. Ethnic diversity and social structure of this country have been presented until 2021, i.e. the second Taliban rule in Afghanistan.

Keywords: *Islam, Afghanistan, deprivation of Muslim women, Mujahideens, the Taliban, Baad, feminism*